

РОЗДІЛ 3. ФІНАНСИ. ГРОШОВИЙ ОБЛІК І КРЕДИТ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 336.71

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КРЕДИТНИХ ПОРТФЕЛІВ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Беляєва О.О., аспірант

Львівський національний університет ім. І.Я. Франко

В статті досліджена тенденція розвитку банківського та кредитного ринків країн ЦСЄ, здійснений аналіз впливу на формування кредитних портфелів цих країн процесів їх європейської інтеграції, які зумовили прихід на місцеві ринки іноземних банків та транснаціональних банківських груп. Проаналізовані джерела формування кредитних портфелів країн ЦСЄ, їх структуру та якість через призму світової фінансової кризи.

Ключові слова: кредитний портфель, формування кредитного портфелю, країни ЦСЄ, сучасна фінансова криза.

Постановка проблеми. Протягом останніх років відбувалось стрімке зростання кредитування в країнах Центральної та Східної Європи (далі – ЦСЄ). Сучасна світова фінансова криза загострила проблему якості кредитних портфелів комерційних банків, адже від неї залежить стабільність банківської системи, яка на сьогоднішній день є запорукою ефективної економічної системи держави, її життєздатності.

Неякісні кредитні портфелі поставили під загрозу існування значної кількості банків. Ця проблема застала уряди країн втрутитись в їх діяльність з метою стабілізації ситуації на фінансових ринках.

Таким чином, надзвичайно важливим є дослідити та проаналізувати основні помилки в кредитній діяльності банків та знайти шляхи для недопущення цих помилок в подальшому.

Банківські системи країн ЦСЄ, в тому числі й України, характеризуються спільними рисами, що дозволяє досліджувати їх як єдину групу. Тому вивчення досвіду цих країн, зокрема щодо розвитку банківського сектору та формування кредитних портфелів, надзвичайно актуальне для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми вдосконалення функціонування банківської системи, зокрема що стосується формування та управління кредитним портфелем банку, аналізу банківських ризиків, регулювання банківською діяльністю, досліджуються вітчизняними та зарубіжними вченими, серед яких слід відзначити: Г. Марковіца, П. Роуза, У. Шарпа, О.І. Лаврушина, А.М. Мороза, Л.О. Примостку, М.І. Савлука та ін.

Враховуючи те, що банківський ринок постійно розвивається та ускладнюється, створюючи все нові та нові виклики і запитання, вивчення сучасних тенденцій на кредитних ринках, зокрема щодо практики формування кредитних портфелів комерційних банків, залишається надзвичайно актуальним.

Отже метою даного дослідження є проведення аналізу особливостей формування кредитних портфелів комерційних банків країн Центральної та Східної Європи, їх якості з точки зору структури та джерел формування, а також ефектів впливу на фінансовий сектор та економіку держав в цілому.

Виклад основного матеріалу. Особливості формування кредитних портфелів комерційних банків країн Центральної та Східної Європи зумовлюються переважно розвитком банківської системи в цілому в цьому регіоні.

Економічна система країн ЦСЄ нещодавно пройшла етап трансформації від соціалістично-зорієнтованої до ринкової економіки, що зумовило посилення ролі комерційних банків та їх наближення до стандартів західноєвропейських країн. Разом із тим, порівнюючи із Західною Європою, банківський сектор країн ЦСЄ є порівняно малорозвинутим.

Таким чином, на нашу думку, основним завданням держави, враховуючи зростаючу роль банків в економіці, є побудова стійких надійних інститутів, здатних вистояти в кризових умовах, для забезпечення надійних основ фінансового життя та здоров'я країни.

Протягом останніх років для реформування банківської системи країн ЦСЄ зроблені чіткі кроки. Запроваджені міжнародні бухгалтерські стандарти, принципи Базеля-II та більш ефективно регулювання й контроль над банківською діяльністю. Проте все ще залишаються проблеми, пов'язані з прогалинами в законодавчому регулюванні банківської діяльності та необхідністю проведення реформ банківської системи в цілому.

Євроінтеграційні процеси вплинули на структуру банківського сектору в країнах ЦСЄ. Так, майже всі банки ЦСЄ зосереджені в руках міжнародних банківських груп, та залишилася лише невелика група банків, які їм не належать. І лише в деяких країнах домінують позиції на ринку займають банки, які або безпосередньо знаходяться у власності держави, або ж у власності державних компаній чи муніципалітетів. Зокрема, така тенденція простежується в Росії, Білорусії та Словенії.

Частка іноземних банків в більшості країн ЦСЄ у 2004-2008 рр. сягала понад 80%. Головним чином це були західноєвропейські банки. Одна з основних причин їх приходу на ринки країн ЦСЄ – пошук нових ринків з меншою конкуренцією та більш вигідним регуляторним режимом. Прихід іноземних банків приніс як позитивні моменти, так і певні загрози для стабільності фінансових систем та національних економік в цілому.

Активна участь іноземних банків спричинила значне посилення конкуренції на місцевих ринках. Вони проводили політику залучення дешевих фінансових ресурсів та захоплення нових ринків. При цьому, основна боротьба розгорнулася за кредитні ринки, оскільки кредити, як відомо, становлять більше половини всіх активів окремо взятого банку та є основним джерелом його доходу.

Таким чином, протягом останніх років відбувалося стрімке зростання частки кредитів у сукупних активах банків країн ЦСЄ. Практично всі країни (крім Хорватії та Угорщини) протягом 2004-2008 рр. мали досить високі темпи приросту сукупного кредитного портфеля банків. В середньому по регіону це становило 34,2% щороку. А в деяких країнах регіону в 2008 р. вона перевищила значення 70%, зокрема, в Словенії, Болгарії, а також Україні. [1].

Формування кредитних ресурсів банків, що діяли в регіоні, здійснювалось в основному через зовнішні запозичення. Підтвердження цьому – показник співвідношення сукупних кредитів банків до сукупних депозитів. В деяких країнах він протягом останніх кілька років перевищував 100%.

Розрив між депозитами банків та кредитним портфелем протягом останніх років зростав, що підвищувало ризики ліквідності для банківських установ, враховуючи короткостроковий характер внутрішніх депозитів, які використовувались для надання середньо- та довгострокових кредитів.

Частка фінансування кредитного портфеля за рахунок зовнішніх запозичень в середньому за період 2003-2007 рр. по регіону становила приблизно 30%, а в деяких країнах досягала майже половини кредитного портфеля. Серед основних причин зростання зовнішніх позик банків регіону – падіння відсоткових ставок у розвинутих країнах та зростання глобальної ліквідності.

Деякі вчені відмічають позитивні наслідки зростання банківського кредитування та участі іноземних банків. Так, за результатами численних емпіричних досліджень так званий процес „фінансового поглиблення” сприяє більш ефективному розподілу економічних ресурсів та робить внесок у підвищення темпів економічного зростання. Проте швидкі темпи зростання кредитування несуть в собі чимало ризиків.

З приходом на ринки іноземних банків відбувається стрімкий розвиток кредитування приватного сектору. Відбувається боротьба банків за захоплення місцевих ринків, що зумовлює спрощення видачі кредитів. Банки починають видавати кредити без забезпечення, поруки та довідки про доходи.

Зростання кредитних портфельів у країнах з перехідною економікою відбувалося в основному за рахунок збільшення кредитів виданих в іноземній валюті. Причиною стрімкого зростання портфеля кредитів в іноземній валюті було те, що вартість таких кредитів порівняно з вартістю кредитів в національних валютах була значно нижчою.

Середньорічні темпи приросту кредитування в іноземній валюті в середньому по регіону (за виключенням Сербії, Албанії та Косово) в період 2004-2008 рр. сягали майже 40% [1]. Найвищі темпи зростання кредитування в іноземній валюті були в Словенії, Україні, Румунії та Болгарії. Збільшення обсягів кредитування в іноземній валюті спричинило накопичення валютних ризиків в кредитних портфелях.

Що стосується показника відношення кредитів в іноземній валюті до сукупного кредитного портфеля в країнах ЦСЄ, то найвище його значення в 2008 році було в Угорщині та Хорватії, де воно перевищило рівень 63%.

Значну частину кредитів в іноземній валюті становили іпотечні кредити. Зростанню кредитів під нерухомість сприяли зниження процентних ставок, підвищення доходів населення та стабілізація курсів валют. Як пояснюють фахівці, значне зростання іпотечних кредитів пов'язане зі зміною структури витрат [2, с. 270]. Так, більші доходи призвели до зменшення витрат на споживання і переміщення їх у сферу житлових витрат. Банки у свою чергу пристосовуються до цього, створюючи пропозицію житлових кредитів. Зростання кредитів під нерухомість несло в собі значні ризики ліквідності.

Така тенденція на кредитних ринках вплинула на зростання рівня безнадійної кредитної заборгованості в активах банків країн ЦСЄ. Хоча протягом останніх років частка безнадійних кредитів в сукупному портфелі банків знижувалася (за винятком Румунії), це відбувалося в основному через стрімке збільшення самого портфелю за рахунок кредитних активів.

Якщо ж розглядати обсяг безнадійних кредитів в реальному виразі, то їх сума протягом 2004-2008 рр. по регіону зростала в середньому на 25% щорічно. Зниження реальних обсягів безнадійних кредитів протягом зазначеного періоду відбулося лише в Польщі, і у 2008 р. порівнюючи з 2005-м воно становило 25%. Найвищі показники щорічного зростання безнадійних кредитів в цей період були в Албанії, Румунії, Словаччині та Болгарії (42-57%).

5%-й рівень безнадійної кредитної заборгованості в активах банківських систем країн регіону в 2008 р. перевищили Румунія та Україна, в 2005 р. цей бар'єр подолали 7 країн з 14-ти. Крім того, в 2008 р. 5%-го рубежу майже досягли Польща, Хорватія та Сербія.

Високі (понад 20 % на рік) темпи приросту сукупного кредитного портфеля банків, стрімке зростання відношення обсягів кредитування до ВВП, 5%-й рівень безнадійної кредитної заборгованості в активах банківської системи, 10%-й рівень простроченої заборгованості в сукупному кредитному портфелі банків, та швидке зростання відсоткових ставок за кредитами зарубіжні фахівці відносять до індикаторів раннього попередження банківських криз [3, с. 5].

Враховуючи наведене, можна зробити висновок, що тенденція розвитку кредитування в країнах ЦСЄ вказувала на наростаючі проблеми, які згодом призвели до загострення фінансової кризи, перші зовнішні ознаки якої проявилися в першій половині 2008 р.

Відомо, що сучасна світова криза розпочалась з іпотечної кризи в США в 2008 р. Іпотечна криза завдала удару ринкам капіталу та банківських кредитів, що ввело країну в рецесію.

Проте іпотечна криза стала лише пусковим механізмом. Реальні причини слід шукати в іншій площині. Сучасна світова фінансова криза має глобалізаційні передумови – відкритість фінансових ринків, лібералізація зовнішньоекономічної діяльності, спекуляція та ризиковість нерезидентів на високорентабельних ринках банківського кредиту та цінних паперів.

Країни ЦСЄ, в тому числі й Україна, були інфіковані кризою, яка поширилась через міжнародну банківську систему.

Розвиток сучасної фінансової кризи в країнах з перехідною економікою можна зобразити наступним чином.

Агресивна політика іноземних банків по захопленню місцевих ринків сприяла стрімкому припливу закордонних інвестицій, що дало поштовх до зростання ВВП країн. Швидке зростання доходів населення, що посилювалось позитивними очікуваннями, а також доступ до кредитів, сприяли швидкому зростанню попиту на внутрішніх ринках, який не відповідав виробничим потужностям країн-позичальників. Кредитна експансія перетворилася в бум вкладень у реальні активи, в результаті чого ціни на нерухомість і фондові активи досягли надзви-

чайно високого, проте нічим не обґрунтованого рівня. Таким чином, надлишок коштів спровокував виникнення «бульбашок» на ринках активів. Крім цього, відбувається прискорення зростання імпорту, що, в свою чергу, спричиняє дефіцит зовнішньоторговельного балансу. Міжнародна криза ліквідності призвела до зворотного руху потоків капіталу. Інвестори почали вимагати повернення наданих кредитів. Рефінансування позик за кордоном стає майже неможливим. Як результат, «бульбашки», що луснули.

Різке падіння промислового виробництва в поєднанні зі значним бюджетним дефіцитом, величезні валютні борги, велика залежність від зовнішнього фінансування стали серйозним випробуванням для країн ЦСЄ.

Як ми вже зазначали, значну частку кредитних портфелів становили високо-ризиковані споживчі кредити, іпотечні кредити (в основному в іноземній валюті), які видавалися в середньому на 20-25 років. Джерелами для них були короткострокові іноземні запозичення.

Значна девальвація курсів національних валют (зокрема, протягом II-го півріччя 2008 р. польський злотий девальвував майже на 30 %, угорський форинт – на 20%, румунський лей – на 17%, а чеська крона – на 12 %/ [4]), погіршення фінансового стану багатьох позичальників призвели до їх неспроможності виплачувати кредити.

Зростання ризиків ліквідності та кредитних ризиків банків підірвало довіру до них вкладників, які почали масово вилучати свої депозити.

Банки опинилися в дуже складному становищі. По-перше, все важче стало знаходити джерела рефінансування. По друге, вони змушені були повертати короткострокові кредити, які стало важче обслуговувати через високу частку неякісних активів у портфелі банків.

Крім цього, проблему загострювала недостатність капіталів банків. Розвиток схем сек'юритизації активів та новітніх фінансових інструментів давав можливість банкам в обхід чинного законодавства неправомірно зменшувати регулятивний капітал. У процесі сек'юритизації банк продавав пул кредитів підприємству особливого призначення, купівлю яких останній фінансував емісією цінних паперів, забезпечених пулом активів, якими і були куплені кредити. Емітовані цінні папери були поділені на транші, які передбачали різний максимальний відсоток втрат. З метою страхування зазначеної транзакції банк викупляв назад траншу перших збитків, таким чином повертав собі всі ризики з проданих кредитів та одночасно зменшував розмір регулятивного капіталу.

Серед країн з перехідною економікою Україна найбільше постраждала від міжнародної кризи ліквідності. Це зумовлено тим, що її економіка дуже відкрита і, водночас, недостатньо диверсифікована.

Однією з основних причин вразливості економіки України до фінансової кризи був великий дефіцит рахунку поточних операцій. Світова криза ліквідності поставила під сумнів здатність країни фінансувати такий значний дефіцит, що створило суттєвий девальваційний тиск на валютний курс.

Ще одним фактором був надзвичайно високий рівень доларизації економіки та велика частка валютних кредитів. Це спричинило те, що українські позичальники гірше всіх в Європі обслуговували банківські кредити. Згідно річних звітів більшості міжнародних банківських груп, які представлені в Україні, їх дочірні структури на місцевому ринку понесли найбільш відчутні збитки в порівнянні з банками інших країн ЦСЄ. Частка проблемних кредитів, прострочених більше ніж на 90 днів, в кредитних портфелях вітчизняних банків з іноземним капіталом, на початок 2010 р. складала 12-36%. [5] Така ситуація призвела до зниження довіри іноземних інвесторів до вітчизняного банківського сектору.

Світова фінансова криза примусила регулюючі органи та банки переглянути свою діяльність та виправити помилки. Банки почали проводити більш обережну політику кредитування, а регулюючі органи посилили контроль над їх діяльністю.

Висновки. Отже можна виділити наступні основні проблемні аспекти формування кредитних портфелів комерційних банків країн ЦСЄ:

- накопичення значної частини високо ризикових споживчих кредитів та кредитів під нерухомість, що зумовлювалось неконтрольованою присутністю іноземних банків в поєднанні з їх агресивною політикою по захопленню місцевих ринків в країнах ЦСЄ;
- неконтрольована видача кредитів в іноземних валютах, що призвело до зростання валютних ризиків в кредитних портфелях банків;

- джерела для видачі кредитів формувалися в основному з короткострокових іноземних заощаджень, що ставило банки у невідгідне становище, оскільки кредити ними видавалися як короткострокові так і довгострокові;
- формування банками недостатніх резервів на покриття ризиків, що свідчить про недовіду управління кредитною діяльністю банків, зокрема в цій сфері, в першу чергу на макро-, а також на мікрорівнях.

Таким чином, проблемні аспекти швидкого зростання кредитних портфелів країн ЦСЄ виражаються в основному значною залежністю банківського сектору від зовнішнього фінансування, неефективним регулюванням кредитної діяльності банків на макро- та мікрорівнях, що призвело до нагромадження банками в своїх портфелях значних кредитних, ринкових ризиків та ризиків ліквідності, що вилилось у зростання неякісних кредитів у портфелях банків.

На нашу думку, враховуючи вплив глобалізаційних процесів, для врегулювання діяльності фінансових ринків в першу чергу слід переглянути та удосконалити механізми регулювання на національному та міжнародному рівнях. Регулюючі органи повинні знизити залежність вітчизняної банківської системи від іноземного капіталу, провести її реформування з метою створення сприятливого середовища для розвитку та удосконалення діяльності банків. Слід також створити механізм регулювання присутності іноземного капіталу на місцевих ринках, щоб у разі виникнення несприятливих умов можна було контролювати його виток за кордон та вчасно вжити заходів по попередженню негативних наслідків.

Криза хоча і є негативним явищем, проте виступає індикатором проблем та часто є шляхом до оздоровлення економіки та фінансової системи.

Подальша розробка даної теми повинна стосуватись узагальнення заходів регулюючих органів цих країн, спрямованих на удосконалення кредитної діяльності банків, зокрема що стосується формування їх кредитних портфелів та методів управління ними, а також на подолання кредитної кризи.

Література:

1. CEE Banking Sector Report / RZB Group. – Raiffeisen Centrobank AG, Vienna. – 2009. – P.76.
2. Еволюція банківської системи Польщі / За ред. М. Жуковського. – Люблін: Видавництво Університету Марії Кюрі-Склодовської, 2006. – 342 с.
3. Міщенко В. Удосконалення управління банківським кредитуванням на прикладі країн Центральної та Східної Європи/ В. Міщенко, О. Кравець //Вісник НБУ. – 2006. – № 9. – С. 5-10.
4. Струк О. Дорогі боржники/ О. Струк // Галицькі контракти. – 2009. – № 12. – С. 16-17.
5. Д. Гриньков. Д. Крупные западные банки могут уйти с украинского рынка из-за невозвратов по кредитам, выданным их местными подразделениями/ Д. Гриньков.// Бизнес. – № 14. – 2010. – С.41-42.

Аннотация

ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ КРЕДИТНЫХ ПОРТФЕЛЕЙ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ

Беляева О.О., аспирант

Львовский национальный университет им. И.Я. Франко

В статье исследована тенденция развития банковского и кредитного рынков стран Центральной и Восточной Европы (ЦВЕ), проведен анализ влияния на формирование кредитных портфелей этих стран процессов их европейской интеграции, которые обусловили приход на местные рынки иностранных банков и транснациональных банковских групп. Проанализированы источники формирования кредитных портфелей стран ЦВЕ, их структура и качество сквозь призму мирового финансового кризиса.

Ключевые слова: кредитный портфель, формирование кредитного портфеля, страны ЦВЕ, мировой финансовый кризис.

Summary

PROBLEM ASPECTS OF COMMERCIAL BANK CREDIT PORTFOLIO FORMING IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE

Oksana Belyayeva, postgraduate student
Ivan Franko National University of Lviv

The tendencies of bank credit market development in CEEC have been studied. The analysis of the European integration processes influence on the credit portfolio forming that have brought transnational bank groups and international banks on the national markets has been held. The sources of Central and Eastern European commercial bank's credit portfolio forming; its structure and quality have been analyzed through the spectrum of world financial crisis.

Key words: credit portfolio, credit portfolio forming, Central and Eastern Europe, world financial crisis.

: 01.12.2010 .

©

.., 2010 .